

waarborgen dat hij zelf eveneens een eeuwige straf zou uitzitten verdoemden latere concilies in 553, 680, 787, 869 hem steeds opnieuw tot het eeuwige vuur.

Pornografie

Hoogtijdagen beleefde de hel in de Middeleeuwen. De afschrikwekkende taferelen, zoals te zien op de schilderijen van *Jeroen Bosch*, *Hans Memling* en *Jan van Eyck*, staan nu nog in ons geheugen gegrift. Interessant is dat het aanschouwen van de foltering - het kijken naar andermans leed - in die periode als prettig werd ervaren. Een reis naar een andere wereld ook. *Thomas van Aquino* benadrukte de vreugde die het "afschuwelijke genoeg" met zich mee kon brengen. In de vroege openbaringen lijken de helletaferelen soms weinig anders dan genotzuchtige pornografie.

Ook op het toneel was de hel bijzonder populair. Dat bleek alleen al uit de decors en requisieten. Was slechts een eenvoudige ladder genoeg om als de hemel te dienen, voor de hel werden nauwkeurige toneelaanwijzingen geformuleerd; een helscène vormde het onmiskenbaar hoogtepunt van het mysteriespel. De 'kaken van de hel' werden zelfs zo groot uitgebeeld dat er hele scènes in konden worden opgevoerd. Rook, stank en lawaai completeerden de

voorstelling van de hel. Zo huisden in de hellemond van een Spaans toneelstuk alle zeven hoofdzonden tegelijk: Hovaardigheid droeg een scepter en een kroon, Nijd was goed gekleed met bril, Gulzigheid was omringd met eten, Gramschap droeg een wapenrusting, Onkuisheid was een vrouw met een spiegel in haar hand, Gierigheid droeg een beurs en was gekleed in een toga en Traagheid droeg een slobberbroek met kussen onder de arm. Het afschuwelijke genoegens als vermaak.

Waar niet mee te spotten viel was de veelgelezen visioenliteratuur. Zij was uitermate serieus. Het meest populair was 'Het visioen van Tundal', geschreven in 1149 door een Ierse monnik. De held van het verhaal, een knappe Ierse ridder, besteedt zijn geld aan minstrelen, clowns en narren. Aan de kerk geeft hij niets. Terwijl hijzelf twee dagen in coma ligt brengt zijn ziel een bezoekje aan de hel. Boze geesten krijsen zo vals als maar kan, zijn favoriete liederen in zijn oor. Ze kauwen aan hem en rijten hun eigen wangen open. Tundal krijgt alles te zien wat hem te wachten staat als hij geen berouw toont. Hij wordt gebeten door razende leeuwen en dolle honden, verbrand door vuur, staat bloot aan ijzige koude, wordt verstikt door een tergende stank en geknuppeld door duivels, tot zijn beschermengel verschijnt. "Herinner je je dat je een

koe hebt gestolen", zegt de engel. "Maar die heb ik teruggegeven!", roept Tundal uit. "Alleen omdat je er geen plaats voor had", luidt het antwoord, "maar omdat je hem teruggegeven hebt zal je niet al te erg lijden". Als Tundal zijn ogen weer opent, vraagt hij om de communie. Zijn bezittingen schenkt hij aan de armen. Hij laat het kruisteken op zijn kleren naaien en trekt als prediker het land in. Eind goed, al goed.

Skelet

Keerpunt in het denken over de hel was *Dante's 'La Divina Comedia'*, een denkbeeldige reis langs hel, louteringsberg en paradijs. Dante's hel is onderverdeeld in cirkels en ringen. Bij de ingang van zijn hel staat geschreven: "Geeft de hoop op, gij allen die hier binnentreedt". In de allerdiepste put zitten verraders als *Judas Iskariot* en *Brutus* opgesloten met de duivel zelf. Dante liet Vergilius optreden in zijn verhaal waardoor ook de connectie met de Oudheid was gelegd.

Dante's inferno overschaduwde in één klap alle visioenliteratuur. Maakte de laatste soort nog aanspraken op de waarheid, Dante's Inferno was zo overdadig dat fictieve elementen wel aanwezig móesten zijn. Dante's literaire aanspraken betekenden het eerste begin van het einde voor de hel. Tegen het einde van de Middeleeuwen lijkt het erop dat de kerk haar greep op de verbeelding dreigt te verliezen. De Dood zelf, verbeeld als een rammelend skelet, neemt in de Europese cultuur de plaats in van de hel. Niet geheel verwonderlijk. Door de (veertiende-eeuwse) pest-epidemieën had de angst voor de Zwarte Dood de angst voor het leven ná de dood verdrongen. En toch bleef de hel springlevend.

De reformatie en de contrareformatie hadden slechts een versobering van de hel tot gevolg. De hel was te frivol geworden. Niet alleen de protestanten, ook de Jezuïeten stelden het zonder de tierelantijnen van weleer. Dat wil niet zeggen dat het in hun hel prettiger toeven was. In een claustrofobische ruimte zaten mensen opeengepakt, wang tegen kaak, bil tegen buik, samengeperst als druiven in een wijnpers. De stank van faecaliën was ondragelijk. De mensen werden er ziek, misvormd, week en weerzinwekkend. Ook al geen pretje dus.

De ingang van de hel, volgens een Franse Openbaring uit de dertiende eeuw.

